

Stašo FORENBAHER

VLAŠKA PEĆ KOD SENJA

Rezultati istraživanja 1986.

Originalno znanstveno djelo
Original scientific paper
Prehistoric archeology
UDK 903.32(497.13)“636/637”
Primljeno: 1987. 04. 20.

Stašo Forenbaher
41000 Zagreb, YU, Đalskoga 48

U radu se donose osnovni podaci o lokalitetu, te izbor i komentar nalaza sa starih i s novih iskopavanja. Riječ je o eneolitičkoj i ranobrončanodobnoj keramici koja pretežno pripada istočnojadranskom kulturnom krugu. Pojedini primjerci ukazuju na moguću povezanost s istovremenim kulturama Karpatske kotline.

Pećina Vlaška peć kod Senja ušla je u stručnu literaturu kao zanimljiv prethistorijski lokalitet prije gotovo dvadeset godina. Prvi je na nju još 1986. upozorio A. Glavičić.¹ Iste godine provedeno je sondažno iskopavanje koje je vodio V. Miroslavljević, profesor na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Tom je prilikom ustanovljeno da se radi o višeslojnom prethistorijskom lokalitetu s naročito zanimljivim ranobrončanodobnim materijalom koji se po svojim tipološkim karakteristikama može dovesti u vezu s ranobrončanodobnim kulturama Podunavlja. Nalazi iz Vlaške peći naveli su S. Dimitrijevića da pretpostavi ekspanziju ili čak seobu iz prostora Slavonije (matično područje vinkovačke kulture) preko Like do Hrvatskog primorja.² O tom problemu nekoliko puta je raspravljano u stručnoj literaturi, no zbog nedovoljne istraženosti ličko-podvelebitskog područja pitanje porijekla ranobrončanodobnog materijala Vlaške peći ostalo je otvoreno.³ Tome je doprinijela i činjenica da rezultati iskopavanja ovog lokaliteta nikada nisu bili u cijelosti objavljeni.⁴ Ovakvo stanje stvari ponukalo nas je da izvršimo ponovno sondiranje manjeg opsega koje bi poslužilo kao neka vrsta revizije starih iskopavanja.⁵ Pri tome smo se željeli ograničiti na što manju površinu, s osnovnim ciljem da se ustanovi stratigrafija lokaliteta.

Vlaška peć nalazi se nedaleko zaseoka Kozica, oko 10 km sjeverno od Senja, pod samim vrhom strme krševite glavice na kojoj je prehistorijska gradina.⁶ Ulaz joj je okrenut prema zapadu, na visini od oko 120 metara iznad obale, s idealnim pogledom na Velebitski kanal i Riječki zaliv od Učke do masiva sjevernog Velebita; unatoč takvom položaju, nije vidljiv s kopna. Pećina se sastoji od jedne prostrane ovalne dvorane, dimenzija oko 50 × 75 m. Tlo joj se strmo spušta, tako da visinska razlika od ulaza do kraja pećine iznosi 35 metara (sl. 1). Strop se je u ulaznom dijelu urušio i zatrpao pećinu velikim kamenim blokovima; to urušenje prostire se otprilike do trećine dvorane, gdje se završava s nekoliko golemih blokova. Srednji dio je pokriven sedimentom humoznog karaktera koji se također spušta prema unutrašnjosti pećine, prvo blaže, a zatim strmije. Ovaj blaže nagnuti dio čini svojevrstnu terasu koja se prostire po čitavoj širini pećine i odvojena je od strmije padine nizom poredanog kamenja. Dvorana se na dnu završava zaravnjenim dijelom; tlo je ovdje pretežno kamenito, a sitnije i krupnije kamenje prekriveno je tankim slojem (desetak centimetara) glinovite zemlje. Pećina je osvijetljena dnevnim svjetlom koje prodire kroz prostrani ulazni otvor. Unutrašnja polovica prilično je vlažna zbog vode koja na mnogo mjesta prokapava i stvara lokvice u udubinama tla.

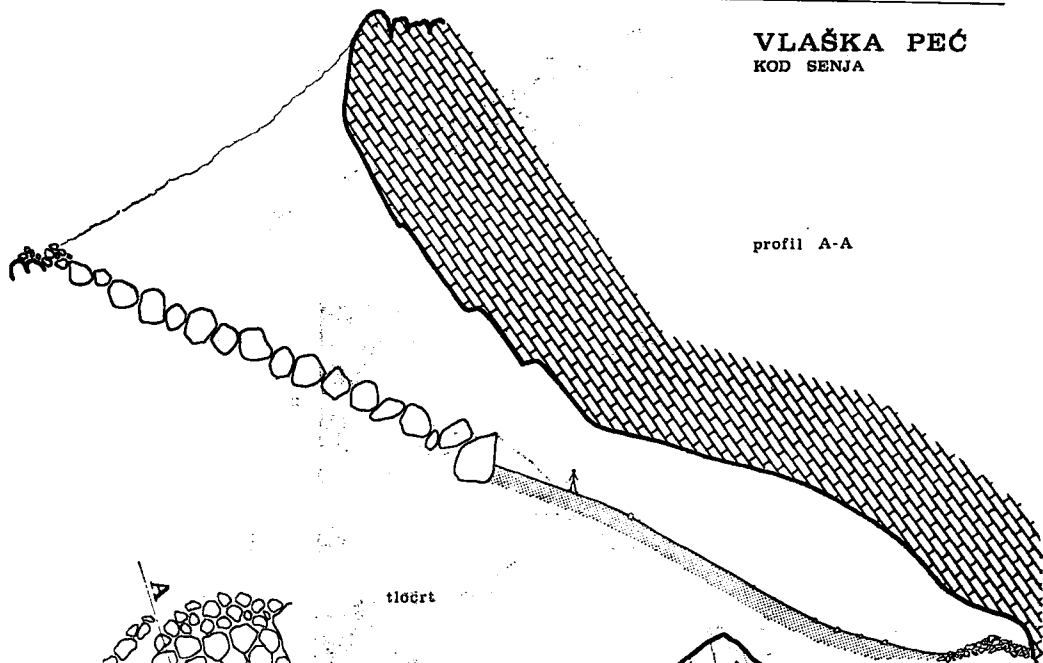
Nagnuta terasa široka 5 — 10 metara koja se poprijeko pruža sredinom dvorane predstavljala je pogodan prostor za prebivanje nekadašnjih stanovnika pećine, budući da je dobro osvijetljena, a ujedno i suha. Naročito je pogodna za boravak bila niša na njezinom jugozapadnom kraju, jer je sa tri strane zaštićena svodom pećine i velikim kamenim blokovima, tlo joj je ravnije nego na preostalom dijelu terase, prima izravno svjetlo s ulaza, te kao takva predstavlja najugodnije mjesto u čitavoj pećini. Ovdje je V. Miroslavljević locirao svoju sondu (sl. 1).⁷

Pri ponovnom iskopavanju 1986. godine iskopane su dvije sonde, jedna u neposrednom susjedstvu stare sonde, i druga pri sredini terase (sl. 1). Ova druga, veličine 3 × 1 m, iskopana je do dubine 1,5 m. Sloj se sastoji pretežno od humusa a na dubinama od 30—50 i 80—85 cm ustanovljeni su tragovi vatrišta. U sondi nije nađen nikakav arheološki materijal, te je zbog toga kopanje prekinuto na spomenutoj dubini. Ustanovljeno je također da je »zidić« od kamenja koji omeđuje terasu s donje strane novijeg datuma jer ne seže dublje u sediment, a slojevi vatrišta koji strmo padaju prema dnu pećine nastavljaju se neprekinuto ispod njega.

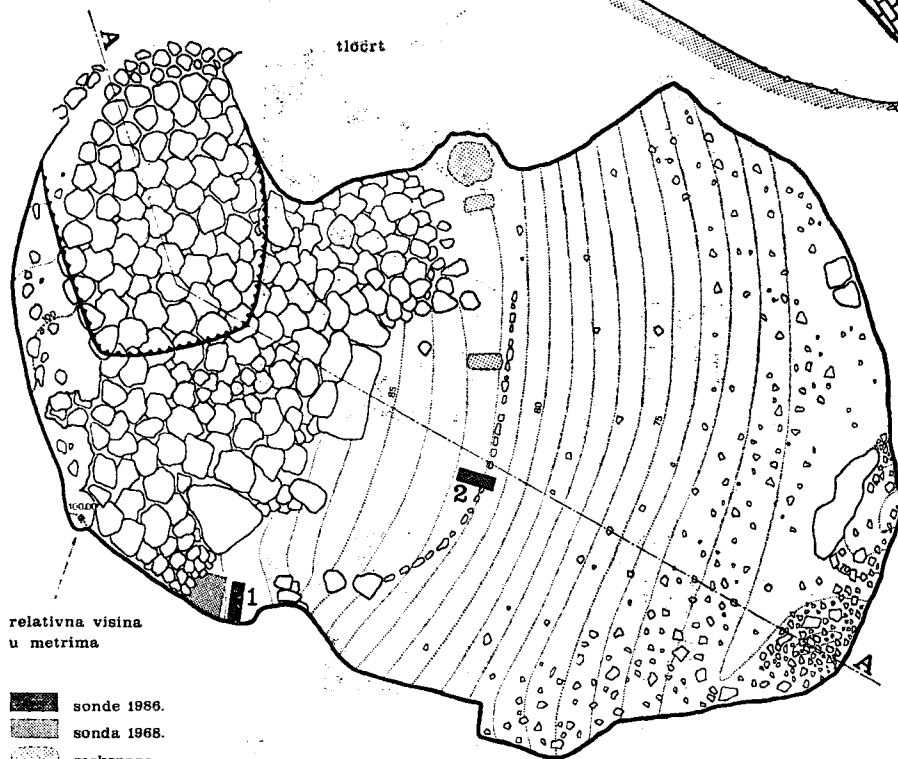
Sasvim je drugačija slika ustanovljena u sondi 1 (sl. 2). Zbog različite stratigrafske situacije ovu sondu treba podijeliti u zapadni dio (A) s jasno vidljivim slojevima, te istočni dio (B) koji se podvlači pod svod pećine i u kojem sediment nije jasno stratificiran. U dijelu (A) gornjih 50—60 cm sedimenta čini kulturni sloj koji se sastoji od naizmjeničnih proslojaka pepela i pepeljastog humusa, te dosta krupnog kamenja. Ispod toga se nalazi veliko kamenje zasuto kamenom sipinom i crvenicom; ovaj sloj je u arheološkom

VLAŠKA PEĆ KOD SENJA

profil A-A

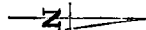
tločrt

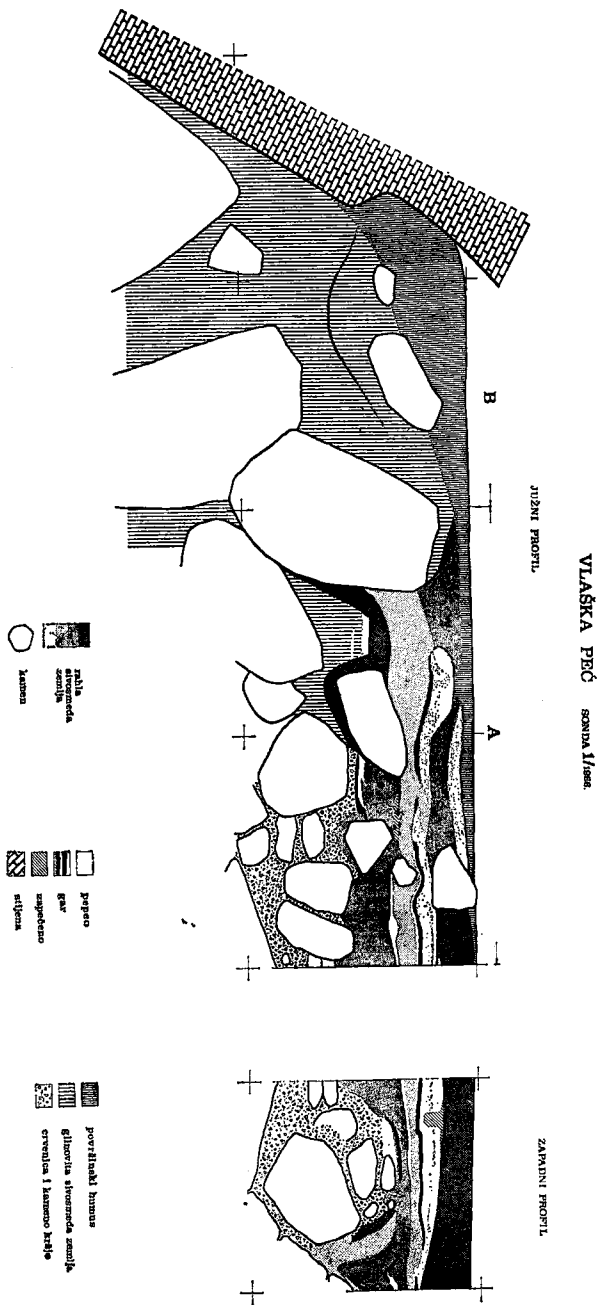

relativna visina
u metrima

- sonde 1986.
- sonda 1968.
- raskopano

0 5 10 15 20 m

smislu sterilan, osim na mjestima gdje kulturni sediment »curi« u šupljine među kamenjem. Na dubini od 1 m veliki kameni blokovi onemogućili su dalje kopanje. U dijelu (B) koji od prethodno opisanog dijela odvaja nekoliko velikih kamenova, nije uočljiva skoro nikakva uslojenost sedimenta (što je uz svod pećine najčešće slučaj). Ovdje sediment postepeno prelazi od mrkog površinskog humusa u sivosmeđu glinovitu zemlju punu pepela, gara, usitnjenih životinjskih kostiju i fragmenata keramike, a sadrži također dosta krupnog kamenja. Na dubini od 1,5 m kopanje je prekinuto jer su veliki kameni blokovi smanjili radni prostor na samo 1/2 m².

Zbog različite stratigrafske situacije u istočnom i zapadnom dijelu sonde 1 i nalazi će biti razmatrani odvojeno.

Sonda 1 A (zapadni dio sonde 1)

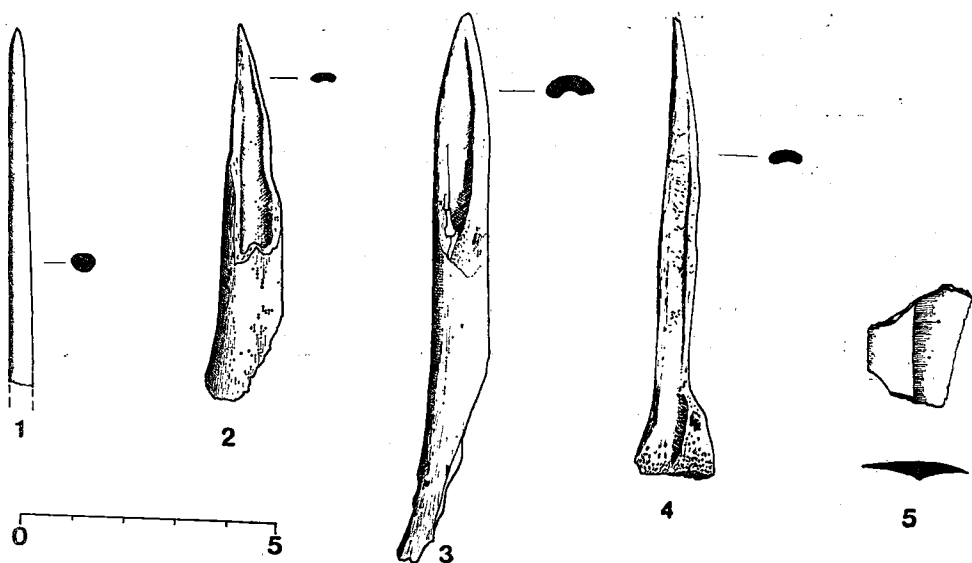
Iz 50—60 cm debelog kulturnog sloja potječe veliki broj fragmenata posuda. Karakteristike tog materijala prilično su ujednačene po čitavoj njegovoj dubini. Radi se pretežno o keramici srednje kvalitete, različitim boja pečenja od žućkaste, preko crvenosmeđe do tamnosmeđe i crne boje. Obrada površine također varira — od primjeraka koji nisu uopće glačani, preko ovlaš glačanih komada sa jasno vidljivim potezima, do relativno dobro glačanih fragmenata. Manji broj posuda pripada finoj keramici tamnosmeđe boje, tankih stijenki i vrlo dobro uglačane površine. Keramika je u pravilu neukrašena, izuzev nekoliko fragmenata s metličastim ukrasom.

Najčešće zastupljeni oblik predstavljaju trbušasti vrčići s cilindričnim vratom (T. 1/2) koji je manje ili više konkavno oblikovan, s lagano na van izvučenim obodom, a prijelaz iz vrata u rame često je naglašen žljebićem. Uz to se javljaju lonci širokih usta s lagano razgrnutim obodom (T. 1/1) i zdjele slično formiranog oboda koje kao i vrčići imaju dosta naglašeno rame (T. 1/3).

Za kulturno i kronološko opredjeljenje sloja značajan je fragment terine (T. 1/4) koji pripada kategoriji fine keramike. Na njemu je sačuvana ručka koja spaja rame s jezičastim uzvišenjem oboda. Tijelo ručke je pri dnu trakasto, a prema gore postepeno prelazi u okruglasti presjek. Ovako oblikovane ručke pojavljuju se na širokom području istočnog Jadrana i njegovog zaleđa, a našem primjerku nalazimo najbliže analogije u zapadnoj Hercegovini i jugozapadnoj Bosni, i to u kontekstu podmaklog ranog brončanog doba i prijelaza na srednje brončano doba.⁸ Slične ručke poznate su iz sjeverne Dalmacije, iz Stubice i Škarinog samograda gdje se pripisuju kasnoj fazi cetinske kulture,⁹ a ima ih i u Istri.¹⁰

U neposrednoj blizini opisanog vrča nađen je fragmentirani trbušasti lonac s blago lijevkastim vratom i širokom trakastom ručkom na trbuhu (T. 1/6). Iznad ručke, na ramenu posude, nalazi se šiljasta plastična bradavica. Zanimljiva je ručka lonca: donji dio široke trake je zaobljen, a gornji se lomi, tako da joj gornja strana ima oblik četverouglaste horizontalne pločice. Ovaj oblik potsjeća na koljenaste ručke s horizontalnom pločicom. Kod njih je

gornji dio slično oblikovan, dok je donji dio (ispod »koljena«) izveden kod pojedinih primjeraka otprilike kao kod ručke terine s T. 1/4, što vjerojatno nije slučajno. Područja rasprostranjenosti oba ova tipa ručki vrlo dobro se podudaraju, a i vremenski su dosta bliske.¹¹ Gledan u cjelini, lonac s T. 1/6 prilično je sličan posudi iz Ličkog Osika, tumul 4: i tamo se radi o trbušastom loncu blago lijevkastog vrata sa širokim trakastim ručkama, ukrašenom plastičnim bradavicama, iako se svaki od detalja donekle razlikuje od onih s našeg primjerka. R. Drechsler-Bižić datira ga u prijelaz ranog na srednje brončano doba i dovodi u vezu s istovremenim kulturama Karpatske kotline.¹²

Slika 3
Fig. 3

Na temelju iznesenog možemo s priličnom sigurnošću datirati opisani sloj u završetak ranog i početak srednjeg brončanog doba, tj. Re A2-B1 po srednjoevropskoj kronologiji. Razmatrani materijal nesumnjivo pripada kulturnom krugu istočnog Jadrana i njegovog zaleđa, te kao takav predstavlja još jedan nalaz na putu strujanja utjecaja iz područja jugozapadne Bosne, zapadne Hercegovine i srednje Dalmacije prema Istri, kako ga je zamislio B. Čović.¹³ Tim putem mogli su posredno biti preneseni pojedini elementi koje prepoznajemo kao karpatsko-kotlinske. S druge strane, analogije s materijalom iz Ličkog Osika sugeriraju direktniju povezanost s područjem Karpatske kotline koja je mogla biti ostvarena prirodnom komunikacijom preko Vratnika i Like.

Uz opisani keramički materijal pronađena su dva koštana šila i jedna vrlo fino obrađena koštana igla (sl. 3, 1—3).

U donjem dijelu sloja (od dubine 50 cm na dolje) karakter nalaza se ponešto mijenja; taj materijal bi se možda mogao pripisati kraju eneolitika ili početku ranog brončanog doba, o čemu će još biti govora u nastavku članka.

Sonda 1 B (istočni dio sonde 1)

U gornjem dijelu kulturnog sloja nalazi se materijal koji po svemu odgovara onome iz gornjih 50—60 cm sonde 1 (A), te prema tome također pripada ranom i prijelazu u srednje brončano doba. Međutim, od dubine 90 cm na niže pojavljuje se keramika sasvim drugačijeg oblika i ukrasa.

Vrlo su karakteristični fragmenti zdjela prikazani na T. 4/8 — 10. Prva dva (T. 4/8,9) pripadaju kategoriji fine keramike, crne su boje i odlično glačane površine. Po trbuhu su ukrašeni kvalitetno izvedenim kanelirama. Treći fragment (T. 4/10) nešto je grubljeg izgleda, žućkaste boje, ukrašen nizom ureza po zakržljalom trbuhu i plastičnim rebrima koja se od ramena spuštaju prema dnu posude. Radi se o tipičnoj nakovanskoj¹⁴ keramici poznatoj prvenstveno sa lokaliteta srednje i južne Dalmacije i njenog zaleđa,¹⁵ zatim Istre,¹⁶ te sa još nekoliko lokaliteta sjeverne Dalmacije,¹⁷ koju većina autora datira u rani i srednji eneolitik.¹⁸

Iz istog sloja potječe fragment jednostavno oblikovanog lonca sa tune-lastom ručkom (T. 4/2), kakve se inače javljaju na posudama vučedolske kulture.¹⁹ Plitku zdjelicu (T. 4/1) možda bismo također mogli dovesti u vezu s kontinentalnim eneolitikom: blago konkavna profilacija donjeg dijela i položaj ušice potsjećaju na neke oblike lasinjskih posuda.²⁰ Na istu pomisao navodi i miniaturna vertikalna ručkica (T. 4/6) ukrašena ubodima, na način kakav se susreće u lasinjskoj kulturi.²¹ Mogućnost prisustva lasinjske kulture na jadranskoj obali provlači se na nekoliko mjesta kroz literaturu, iako za sada ta teza nije popraćena odgovarajućim sistematski objavljenim nalazima, izuzev nekoliko fragmenata s Limske gradine.²² Opisani fragmenti iz Vlaške peći mogu nas potaknuti na daljnje razmišljanje o tom problemu.²³

Slika koju nam daje materijal iz ovog dijela kulturnog sloja prilično je složena i za sada dosta nejasna. Stratigrafska situacija daleko je od idealne: veliki kameni blokovi poremetili su ravnomjerno nakupljanje sedimenta, a pojedini fragmenti keramike mogli su uz svod pćine skliznuti iz mlađeg dijela sloja u stariji. Nema međutim sumnje da se radi o eneolitičkom materijalu koji je tim zanimljiviji jer ukazuje na vrlo različite kulturne utjecaje.

Uz opisani keramički materijal pronađena je jedna grubo izrađena koštana igla te jedan mali kremeniti nožić (sl. 3, 4—5).

Na ovaj način definirali smo dvije stratigrafski i kronološki jasno određene grupe materijala — dva horizonta: jedan koji pripada ranom i srednjem eneolitikom i drugi koji pripada kraju ranog i početku srednjeg brončanog doba. Pitanje koje se samo od sebe nameće jest: da li između njih postoji

hijatus ili je u Vlaškoj peći zastupljeno i razdoblje kraja eneolitika te početka ranog brončanog doba? Odmah moramo konstatirati da najkarakterističniji materijal toga razdoblja, a to je kotačićem žigosna ljubljanska keramika ili njezina jadranska varijanta, za sada nedostaje na ovom lokalitetu. Ova činjenica donekle iznenađuje, jer je upravo ta keramika čest nalaz u pećinama istočnojadranskog područja. Možemo, međutim, konstatirati, da između eneolitičkog i brončanodobnog horizonta postoji sloj (dubina oko 50/60 — 90 cm) koji sadrži uglavnom atipične fragmente pretežno grubog posuđa, ukrašenog katkada barbotinom ili metličastim ukrasom, te vrlo rijetko nizom otisaka prsta po obodu, plastičnom aplikacijom ili bradavicom. Moglo bi se pretpostaviti da upravo taj materijal pripada vremenu kraja eneolitika i početka ranog brončanog doba, no za sada je preoskudan da bi dopustio donošenje bilo kakvih određenijih zaključaka.

Metličasti ukras pojavljuje se praktički po čitavoj dubini kulturnog sloja i ne može ga se vezati uz neki određeni horizont. Slična situacija poznata je iz Vaganačke pećine, gdje se ova vrsta ukrasa u različitim grubljim ili finijim varijantama pojavljuje od ranog neolitika do brončanog doba.²⁵ Iako je ukupna količina nalaza premalena za statističku obradu može se tvrditi da metličasto ukrašavanje ne predstavlja dominantni oblik dekoracije posuđa.

Sa samog dna iskopa, s dubine 1,5 m, potječe nekoliko fragmenata keramike koji po svojoj prilici pripadaju kasnom neolitu (T. 4/4,5). Nesumnjivo je neolitički i fragment ukrašen tankim urezima (T. 4/3),²⁶ koji je nađen u gomili zemlje izbačene iz stare sonde.

Analizom ostataka životinjskih kostiju ustanovljena je apsolutna dominacija malih preživača (pretežno ovaca i koza, zatim srna) iza kojih slijede veliki preživači (govedo, jelen) te svinja.²⁶ Ishranu stanovnika pećine upotpunjavala je morska fauna, o čemu govore pronađene riblje kosti, te ljuštore priljepaka, dagnji i oštriga.

Kao što je već na početku rečeno, osnovni cilj sondiranja 1986. godine bio je ustanoviti, koliko je to moguće, kontekst iz kojega potječe materijal sa starih iskopavanja 1968. S obzirom na to da se uz taj materijal nisu sačuvali nikakvi podaci o okolnostima nalaza, većina zaključaka koji slijede izvedena je na temelju tipološke sličnosti. Izuzetak su rijetki slučajevi kod kojih se poneki fragment iz nove sonde direktno spaja s fragmentima sa starih iskopavanja te im na taj način točno određuje stratigrafski položaj.

Promatran u cjelini, najveći dio materijala sa starih iskopavanja koji je moguće tipološki opredijeliti pripada mlađem horizontu Vlaške peći, tj. kraju ranog i početku srednjeg brončanog doba. Tek za vrlo mali broj fragmenata može se sa sigurnošću tvrditi da pripadaju eneolitu, kao na primjer fragment zdjele ukrašene širokim, blagim kanelirama (T. 4/7). Ponavlja se većina

oblika i ukrasa poznatih iz sonde 1: vrčići s cilindričnim, konkavno oblikovanim vratom (T. 2/2, 3/1), terine s karakteristično oblikovanom ručkom (T. 2/1), zdjele s razgrnutim obodom. Uz to se pojavljuju i drugi oblici, kao npr. gruba šalica (T. 3/2) ili okruglasti lončić niskog vrata (T. 2/3). Zajednička karakteristika velikog broja različitih tipova posuda je naglašeno odvajanje ramena od vrata koje se postiže plitkim horizontalnim žljebićem (T. 2/1,2) ili stepenicom (T. 2/3; 3/1,4; v. također i T. 1/2—4). Među rijetkim ukrasima najmarkantnije mjesto zauzimaju plastične bradavice, smještene najčešće na ramenu. Pojavljuju se u više varijanti: fino oblikovane bradavice okružene žljebićem (T. 2/1,3); grublje bradavice s uleknućem u sredini (T. 2/2); sasvim jednostavne šiljaste bradavice (T. 1/6). Uz to se pojavljuju i drugi oblici plastičnih ukrasa — na primjer u obliku »brka« (T. 3/3) ili poprečno narezane girlande (T. 3/4).

Ukrašavanje plastičnim bradavicama dobro je zastupljeno na gradinama zapadne Hercegovine i jugozapadne Bosne već od početka brončanog doba i obično se tamo dovodi u vezu s nekim za sada još nedovoljno jasnim utjecajima iz Karpatske kotline²⁷. Bradavice okružene žljebićem pojavljuju se osim toga još na posudi iz tumula 4 u Ličkom Osiku²⁸ te zajedno s horizontalnim žljebićem ispod vrata na terini iz Donje Bebrine²⁹.

Kronološki raspon razmatranog materijala sa starih iskopavanja možda najbolje fiksiraju slijedeća dva primjerka za koje imamo i stratigrafski podatak zahvaljujući tome što se vežu s fragmentima iz nove sonde:

— donji dio duboke zdjele ukrašene barbotinom (T. 3/6) potječe s dubine 90 cm, pa bi prema tome pripadao pretpostavljenom horizontu prijelaza iz eneolitika u rano brončano doba; analogije nalazimo u vinkovačkom materijalu³⁰.

— razvijeni oblik i plitka stratigrafska pozicija (—30 cm) terine (T. 2/1) govore u prilog nešto kasnijoj dataciji u odnosu na terinu iz sonde 1 (T. 1/4), no koja ipak ni u kojem slučaju ne prelazi okvir srednjeg brončanog doba.

Ponovljeno sondažno iskopavanje Vlaške peći kod Senja dalo je ponešto novih podataka o već otprije poznatom ranobrončanodobnom horizontu ovog lokaliteta. Kako se za sada čini, horizont kraja ranog i početka srednjeg brončanog doba ujedno je i najmlađe zastupljeno razdoblje na lokalitetu koji izgleda nije bio korišten za kasnog brončanog doba i kasnije. Prilikom istraživanja nije se naišlo na željeznodobni sloj ili barem površinski materijal koji smo očekivali s obzirom na činjenicu da se neposredno nad ulazom pećine nalazi gradina — zapravo, vertikalne stijene koje se ruše u pećinu zatvaraju gradinu s jugozapadne strane³¹. Ta činjenica možda najrječitije govori o promjeni načina života ovog kraja u završnim razdobljima prethistorije.

Novost predstavljaju podaci o eneolitiku koji su tim značajniji jer je ovo vremensko razdoblje vrlo slabo poznato na cijelom području Hrvatskog primorja. Nekoliko nalaza ukazuje na postojanje neolitičkog sloja koji se ovaj

puta, zbog ograničenog opsega istraživanja, nije moglo temeljito istražiti. Tipološke karakteristike materijala, kako u brončanom dobu tako i u eneolitiku, ukazuju na mješanje kulturnih elemenata jadranske i podunavske regije. Takvu sliku zapravo i treba očekivati na lokalitetu koji se nalazi u neposrednom podnožju Vratnika, prijevoja preko kojeg vodi najkraći put od Jadrana do Panonije. Za dobivanje potpunije slike o karakteru, intenzitetu i putevima tih kontakata bilo bi potrebno izvršiti još mnoga terenska istraživanja jer je za sada broj istraženih lokaliteta ovih razdoblja na širem području Hrvatskog primorja vrlo malen. I, na kraju, sondiranjem je otprilike utvrđeno prostiranje lokaliteta: po svoj prilici on ne obuhvaća više od 40 m² površine. Gotovo polovica te površine već je istražena, većim dijelom prilikom starog, a manjim prilikom novog iskopavanja. Zbog svega navedenog smatramo da istraživanje treba nastaviti do kraja, jer se radi o lokalitetu koji nesumnjivo zaslužuje cjelovitu obradu i objavljivanje.

BILJEŠKE:

1. A. Glavičić, Arheološki nalazi iz Senja i okolice (II), Senjski zbornik 3, Senj 1968., s. 8—11.
2. S. Dimitrijević, Die Frühe Vinkovci—Kultur und ihre Beziehungen zum vučedoler Substrat, Opuscula archaeologica 7, Zagreb 1982., s. 19—21.
3. B. Čović, Regionalne grupe ranog bronzanog doba — ličko-podvelebitsko područje, Praistorija jugoslavenskih zemalja 4, Sarajevo 1983., s. 133—135.
4. Postoji samo usputni spomen u članku V. Miroslavljević, Gradine i gradinski sistemi u prehistorijsko i protohistorijsko doba, Arheološki radovi i rasprave JAZU 7, Zagreb 1974., s. 261 nota 5, s. 266, sl. 1 i 2.
5. Iskopavanje je financirala Organizacija za istraživački rad omladine i mladih znanstvenika iz Zagreba, a proveli su ga studenti dodiplomskog i postdiplomskog studija arheologije iz Zagreba u suradnji s A. Glavičićem, direktorom Gradskog muzeja u Senju, u prosincu 1986.
6. Karta GI JNA 1:50 000, sekcija Ogulin 3, X = 5489,85; Y = 4991,05.
7. Za podatke o smještaju sonde iz 1968. i situaciji u njoj zahvaljujem usmenoj informaciji A. Glavičića koji je bio prisutan prilikom tog sondiranja. Osim toga postoje još tri nepravilne »sonde« u zapadnom dijelu opisane terase koje su je dosta oštetile (sl. 1). Ne zna se tko ih je i kada iskopao.
8. Za analogije v.: B. Čović, Velika gradina u Varvari — I dio, Glasnik Zemaljskog muzeja 32, Sarajevo 1977., s. 36, sl. 17, pripada stupnju Varvara A3 (=Re A2—B1); B. Govedarica, Prilozi kulturnoj stratigrafiji praistorijskih gradinskih naselja u jugozapadnoj Bosni, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH XX/18, Sarajevo 1982., T. I/2,4; IV/1, Veliki gradac na Privali, stupanj A (=Re A—B1); B. Čović, Regionalne grupe ranog bronzanog doba — zapadna Hercegovina, Praistorija jugoslavenskih zemalja 4, Sarajevo 1983., s. 147, sl. 11/14, T. 16/8, Nečajno; B. Marijanović, Ravlića pećina, Glasnik Zemaljskog muzeja 35/36, Sarajevo 1981., T. 41/4,6, pripada 4. fazi Ravlića pećine.
9. Za Stubicu: B. Čović, Regionalne grupe ranog bronzanog doba — sjeverna Dalmacija s otocima zadarsko-šibenskog arhipelaga, Praistorija jugoslavenskih zemalja 4, Sarajevo 1983., T. 15/3; za Škarin samograd: I. Marović — B. Čović, Cetinska kultura, Praistorija jugoslavenskih zemalja 4, Sarajevo 1983., T. 24/16
10. B. Čović, Regionalne grupe ranog bronzanog doba — Istra, Praistorija jugoslavenskih zemalja 4, Sarajevo 1983., T. 14/7, Vrčin, faza Istra II.
11. S. Forenbaher — P. Vranjican, Vaganačka pećina, Opuscula archaeologica 10, Zagreb 1985., s. 11—12; novoobjavljeni nalazi s Hvara: I. Marović, Iskopavanje kamenih gomila na Bogomolju na otoku Hvaru, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 78, Split 1985. Oba tipa nastupaju krajem ranog bronzanog doba, a izgleda da koljenaste ručke s horizontalnom pločicom traju duže — do početka kasnog bronzanog doba, kao što to sugeriraju nalazi iz Orehove pećice, Trogrle pećine i Vaganačke pećine; u ponešto izmijenjenom obliku javljaju se do u željezno doba.
12. R. Drechsler-Bižić, Istraživanje tumula ranog bronzanog doba u Ličkom Osiku, Vjesnik Arheološkog muzeja 9, Zagreb 1975., s. 16—17, T. 7/2; 9.
13. B. Čović, o. c. pod 9, s. 137.
14. N. Petrić izdvojio je 1976. »pelješku kulturu« kao zasebnu kulturnu manifestaciju koja nasljeđuje kasnoneolitičku hvarsku kulturu; kasnije je promijenio

- termin u »nakovansku kulturu«. U novije vrijeme sve se više naglašava udio neolitičkog supstrata u vezi s ovim problemom: B. Čović koristi termin »autohtoni eneolit«, B. Govedarica smatra da se nakovanska kultura samo uslovno može nazvati kulturom jer u njoj preovladavaju neolitske manifestacije hvarskog tipa, dok B. Marijanović misli da se radi o procesu raspadanja neolita koji je uslovljen prodorom elemenata iz unutrašnjosti Balkana, te predlaže termin »nakovanska faza hvarske kulture«. N. Petrić, *Prehistorijske kulture Pelješca*, Pelješki zbornik 1, Zagreb 1976.; idem, o. c. pod 22, s. 215—218; S. Dimitrijević, *Problem eneolita na istočnoj jadranskoj obali*, *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 3, Sarajevo 1979; B. Čović, o. c. pod 27, s. 48; idem, *Eneolitski supstrat*, *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 4, Sarajevo 1983., s. 103—106; B. Govedarica, o. c. pod 8, s. 50
15. Uz nalaze s Hvara, Korčule i Pelješca objavljeni su u novije vrijeme i nalazi iz zapadne Hercegovine, te nekoliko primjeraka s Varvare: B. Marijanović, o. c. pod 8, T. 31/1—4; B. Čović, o. c. pod 27, T. 2/3
 16. N. Petrić, *Komunikacije u prehistoriji Jadrana*, *Putevi i komunikacije u praistoriji*, *Materijali SADJ* 16, Peć 1978., T. 12/1—4, Brijuni; idem, o. c. pod 22, T. 13/1—4.
 17. Osim Tradnja kod Šibenika, B. Čović spominje još i neobjavljene nalaze iz Škarinog Samograda i Lastvina kod Benkovca: B. Čović, o. c. pod 27, s. 48.
 18. S. Dimitrijević, o. c. pod 14, s. 376; B. Govedarica, o. c. pod 8, s. 165; B. Čović, *Eneolitski supstrat... o. c. pod 14, s. 104.*
 19. B. Čović pojavu tunelastih ručki u eneolitičkom sloju Varvare (A1) dovodi u vezu s vučedolskim manifestacijama na tom lokalitetu. B. Čović, o. c. pod 27, s. 51.
 20. S. Dimitrijević, *Lasinjska kultura*, *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 3, Sarajevo 1979., s. 157 sl. 5/15.
 21. Ibidem, T. 20/2,3.
 22. N. Petrić, *Introduzione alla preistoria dell'Istria*, *Atti, Centro di ricerche storiche — Rovigno* 9, Trieste 1979., T. 16 i 17.
 23. S. Dimitrijević pretpostavlja prisutnost lasinjske kulture na obali jer je smatra jednom od genetskih komponenata u tvorbi cetinske kulture, iako za sada nema konkretnih nalaza; B. Govedarica vidi neke lasinjske elemente u materijalu s Velikog gradca na Privali (faza A). S. Dimitrijević, o. c. pod 14, s. 377; B. Govedarica, o. c. pod 8, s. 166.
 24. S. Forenbaher — P. Vranjican, o. c. pod 11, s. 8.
 25. Za analogije v.: J. Korošec, *Neolitska naseobina u Danilu Bitinju*, Zagreb 1958., T. 85; S. Batović, *Neolitsko naselje u Smilčiću*, *Diadora* 1, Zadar 1960., sl. 2; A. Benac, *Crvena Stijena 1955.*, *Glasnik Zemaljskog muzeja* 12, Sarajevo 1957.; S. Forenbaher — P. Vranjican, o. c. pod 11, T. 4/7—10.
 26. Za izvršene analize najsrdačnije zahvaljujem kolegi M. Jurišiću iz Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu.
 27. B. Čović, *Velika gradina na Varvari — I dio*, *Glasnik Zemaljskog muzeja* 32, Sarajevo 1977., s. 59; B. Govedarica, o. c. pod 8, s. 127.
 28. V. bilješku 12.
 29. S. Dimitrijević, *Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla*, *Corolla memoriae Iosepho Brunšmid dicata*, izdanja HAD 4, Vinkovci 1979., s. 141, sl. 2.

30. S. Dimitrijević, o. c. pod 2, T. 5/1,5.
31. A. Glavičić navodi (o. c. pod 1, s. 9) da su prilikom prve posjete pećini na površini pronađeni mnogobrojni i raznovrsni ostaci kasnog brončanog i željeznog doba. Među materijalom sa starih iskopavanja doista postoji nekoliko fragmenata koji bi mogli pripadati tim razdobljima, no nema ničeg tipičnog što bi se sa sigurnošću moglo datirati u željezno doba. Za detaljnijeg pregleda pećine prilikom novog istraživanja uočen je samo manji broj sitnih atipičnih fragmenata keramike.

KATALOG

slika 3: sonda 1/1986.

- 1 = 1A, 0.30 m
- 2 = 1A, 0.50 m
- 3 = 1A, 0.50 m
- 4 = 1B, 1.50 m
- 5 = 1B, 1.50 m

Tabla 1: sonda 1A/1986.

- 1 = 0.50 m
- 2 = 0.50 m
- 3 = 0.30 m
- 4 = 0.30 m
- 5 = 0.66 m
- 6 = 0.30 m

Tabla 2: iskopavanje 1968.

- 1 = 0.30 m
- 2,3 = bez stratigrafskih podataka

Tabla 3: iskopavanje 1968.

- 1—5 = bez stratigrafskih podataka
- 6 = 0.90 m

Tabla 4: sonda 1B/1986. (osim 7)

- 1 = 1.50 m
- 2 = 1.30/1.50 m
- 3 = bez stratigrafskih podataka (slučajni nalaz)
- 4 = 1.50 m
- 5 = 1.50 m
- 6 = 1.50 m
- 7 = bez stratigrafskih podataka (iskopavanje 1968.)
- 8 = 1.50 m
- 9 = 0.90 m
- 10 = 1.50 m

VLASKA PEĆ NEAR SENJ — EXCAVATION REPORT 1986.

Vlaška peć is a prehistoric cave site situated on the coast of the north-eastern Adriatic, about 50 kilometers south-east from the city of Rijeka. It was excavated for the first time by V. Mirosavljević in 1968. Unfortunately, his very interesting finds were never systematically published⁴, and the stratigraphy of the site remained unclear. Therefore, small-scale excavation was undertaken again in 1986. The position of the sondage is shown in fig. 1 (1,2: excavation 1986.; the old excavation is immediately by the trench 1/1986.; lightly shaded are recent disturbances).

New finds that are discussed here come from sondage no. 1, as sondage no. 2 yielded no archaeological material although it was dug to the depth of 1,5 m. Sondage no. 1 was situated in immediate vicinity of the old excavation. Stratigraphical situation is shown in fig. 2. In the western part of the sondage (1 A) the upper 50—60 cm is rich cultural sediment which consists of clearly stratified layers of ash and humus. Below that follow boulders, with space between them filled in by small stones and terra rossa; there are no archaeological finds in this part of the sediment. The eastern part of the sondage (1 B) which is separated from the western part by a couple of big boulders shows no clear stratification; ash, specks of charcoal, fragmented animal bones and pottery are found throughout the sediment.

From the upper 50—60 cm of the cultural stratum in sondage 1 A comes the pottery illustrated on plate 1, the juglet (Pl. 1/2) being the most common type. Important for the cultural and chronological determination of the stratum is the vessel with a vertical handle (Pl. 1/4) which has numerous analogies on sites along the eastern Adriatic and its hinterland, some of which are conclusively dated to the later part of the early bronze and transmission to the middle bronze age, or Re A2—B1 according to the middle european chronology.^{8,9,10} The pot (Pl. 1/6) is similar to one unearthed in a tumulus in Lički Osik, which is dated to the same period.¹²

Different pottery comes from the lower part of the sondage 1 B (depth 90—150 cm). Most readily recognized are the potsherds of bowls decorated by fluting (Pl. 4/8—10), typical »Nakovane« ware, dated by most authors to early and middle eneolithic period.^{14,16} Pot (Pl. 4/2) shows a »tunnel-shaped« handle, the origin of which could be traced to the late eneolithic Vučedol culture. The form of the dish (Pl. 4/1), its slightly concave lower part and the position of the lug, as well as the decoration on the small handle (Pl. 4/6) show some possible relationship with eneolithic Lasinja culture, whose presence on the coast was discussed several times in the literature but is not as yet accompanied by appropriately published finds in the area.^{20,21,22} The picture that we get of the considered material is complex and at the moment not completely clear; stratigraphical situation, obstructed by big boulders, is not ideal. Nevertheless, appartenance of this stratum to the eneolithic period cannot be doubted.

Thus we have defined two different horizons of occupation: one belonging to early and middle eneolithic and the other to the later part of the early bronze and beginning of the middle bronze age. What is conspicuously missing is the fine pottery decorated with impressed tooth-comb designs («Ljubljana culture») which marks the transition from eneolithic to the early bronze age and is otherwise a frequent find in the caves of this area. It should be noted, however, that between the eneolithic and the bronze age horizons there is a stratum (depth 50/60—90 cm) which contains mostly atypical, rough potsherds, which we are tempted to attribute to this period, although the disposable material is too scarce for drawing any definite conclusions.

Finally, a few potsherds coming from the very bottom of the excavation (Pl. 4/3—5) hint at the existence of the neolithic stratum, which could not have been examined properly because of the small area left between the boulders at the bottom of the sondage.

After the latest sondage excavation, the old finds from 1968. can be more clearly apprehended. As there is no documentation available concerning that material, most of the conclusions are drawn on the grounds of typological likeness. In some cases, potsherds from the sondage 1/1986. that would fit with some pieces from the old excavations helped to establish the links between two groups of material more firmly.

Most of the concerned material belongs to the later horizon of the site — namely to the later part of the early and beginning of the middle bronze age (see plates 2 and 3). (There are very few potshards that are definitely eneolithic, for instance Pl. 4/7). The vessel-forms and decorations are already known from the sondage 1/1986. A common characteristic of a number of different pot types is the stressed partition between the shoulder and neck, which is attained by a horizontal groove or a small step (Pl. 2/1—3; 3/1,4; see also Pl. 1/2—4). Among the relatively scarce decorations, nipple ornament is the most obvious one, and it appears in several different variants (Pl. 2/1—3; 1/6) usually at the shoulder of the vessel. Origin of this ornament is sought in the danubian area from where it spread to the early bronze age hill-forts of southern Bosnia and western Hercegovina;²⁷ from there it might have been translated along the coast to our site.¹³ A more direct line of influence through Lika can also be anticipated on the grounds of the finds at Lički Osik.^{28,29} This influence is not limited only to the nipple-ornamentation, but can be sensed in the shaping of the pottery in general.

To conclude: both the eneolithic and the bronze age material from Vlaška peć show us a complex picture in which mediterranean elements mix with different, more or less recognizable elements of continental origin. On a site that lies almost directly on the spot where the shortest communication from Pannonia to Adriatic reaches the coast, this could only have been expected. For more definite conclusions about the character, directions and intensity of these interactions more field research is necessary.

